

تحلیل ادراک ساکنان محلی از اثرات گردشگری روستایی شهرستان ملایر مورد: روستاهای حوضه آبریز رودخانه کلان

ناصر بیات*؛ استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.
سید علی بدری؛ گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۶/۸/۲۶

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۲/۲۹

چکیده

گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین بخش‌های فعالیتی برای متنوع‌سازی و بازساخت مطلوب اقتصاد روستایی، مورد توجه اندیشمندان و برنامه‌ریزان توسعه روستایی است. تجربه‌های گوناگون جهانی نشان داده است که ضعف در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری روستایی، اثربخشی مطلوب آن را با چالش روبرو می‌سازد. اثرات گردشگری از برآیند روابط میان گردشگران و اشکال مختلف گردشگری با جامعه میزبان و محیط‌زیست مقصد گردشگری پدید می‌آید. در این پژوهش، مطالعه اثرات گردشگری در منطقه مورد مطالعه طی دو مرحله با استفاده از روش‌های کیفی و کمی به عمل آمد. در مرحله کیفی به منظور شناخت ادراکات جامعه محلی از اثرات گردشگری در محدوده روستاهای رودخانه کلان شهرستان ملایر از تکنیک توفان ذهنی گروهی استفاده شد. برگزاری جلسات توفان ذهنی گروهی شناخت لازم از اثرات گردشگری در محدوده روستایی حوضه سد کلان فراهم ساخت. در مرحله دوم به منظور تحلیل ادراکات مردم محلی از اثرات گردشگری در مقیاس وسیع‌تر، نتایج جلسات توفان ذهنی مبنای طراحی پرسشنامه به عنوان ابزار پژوهش قرار گرفت؛ به طوری که گزاره‌های شناسایی شده به عنوان اثرات گردشگری (۱۱ اثر مثبت و ۸ اثر منفی) هر کدام به عنوان یک پرسش مطرح شد. بر اساس فرمول کوکران ۳۵۰ نفر به عنوان جامعه نمونه انتخاب شد. به منظور تحلیل داده‌های پرسشنامه از روش تحلیل عاملی اکتشافی به شیوه تحلیل مؤلفه‌های اصلی استفاده شد. یافته‌های حاصل از پژوهش بیانگر اثرات مثبت گردشگری در ابعاد "اقتصادی"، "محیطی (کالبدی-فضایی)"، و "اجتماعی"، همچنین اثرات منفی گردشگری به شرح ابعاد "محیط‌زیستی"، "اجتماعی و امنیتی"، و "فرهنگی" است. نتایج پژوهش دربردارنده اشتراکاتی با سایر مطالعات مرتبط با موضوع و همچنین دستاوردهایی کاربردی برای مسئولان و مدیران محلی برای مدیریت اثرات گردشگری است.

واژگان کلیدی: گردشگری روستایی، اثرات گردشگری، حوضه آبریز رودخانه کلان، شهرستان ملایر.

* n_bayat@ut.ac.ir

(۱) مقدمه

در نیم قرن اخیر، گردشگری از کارآمدترین مؤلفه‌ها برای بازسازی و توسعه‌ی نواحی روستایی و قلمروهای غیرشهری در نظر گرفته شده است (نظریان و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳۸). توسعه گردشگری می‌تواند با به وجود آوردن مشاغل مختلف در نواحی روستایی، ضعف درآمد در این فضاها را زیستی را بر طرف نماید (مطیعی لنگرودی و کاتب‌ازگمی، ۱۳۹۶: ۱).

گردشگری روستایی به طور فزاینده از اوایل دهه ۱۳۸۰ ه.ش مورد توجه پژوهشگران مطالعات روستایی در ایران، به‌ویژه در حوزه جغرافیای انسانی، قرار گرفته است (بیات و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۹)؛ هرچند تاکنون در بخش مدیریتی و اجرایی کشور، موضوع توسعه گردشگری روستایی در چارچوب برنامه‌های کلان توسعه ملی به عنوان پدیده‌ای که می‌تواند، با توجه به ویژگی‌های متنوع این نواحی، به اشکال و الگوهای گوناگون توسعه یابد و در فرآیند کلی توسعه روستایی به متنوع‌سازی فعالیت‌ها و توسعه اقتصادی روستاها کمک کند، مورد توجه نبوده است. وضعیت یادشده در حالی است که بسیاری از نواحی روستایی، به‌ویژه در حومه شهرهای بزرگ و شهرهای میانی کشور، رشد روزافزون اشکال مختلف گردشگری را تجربه می‌کنند و نقش مهمی در فراهم‌سازی فرصت‌های گذران اوقات فراغت برای شهروندان دارد (بیات، ۱۳۹۳: ۱).

در مقیاس جهانی رشد گسترده و فزاینده گردشگری روستایی همانند دیگر اشکال گردشگری از میانه سده بیستم، به ویژه در کشورهای توسعه یافته‌تر، از سال‌های بعد از جنگ جهانی دوم شتاب یافت (Hall and Page, 2006: 286)؛ تا جایی که امروزه به عنوان یکی از برجسته‌ترین زمینه‌های توسعه بخش گردشگری و توسعه روستایی شناخته می‌شود. در این چارچوب ریچارد شارپلی^۱ (۳۷۴: ۲۰۰۴) از پیشگامان مطالعات گردشگری روستایی می‌گوید: «تاریخ گردشگری روستایی تا اوایل دهه ۱۹۶۰ بیانگر فعالیت‌هایی به نسبت کوچک مقیاس و منفعل است که چندان فراگیر و چشمگیر نبوده است، اما از این دهه است که گردشگری به عنوان پدیده‌ای فراگیر و تأثیرگذار نمایان می‌گردد و تا جایی که اکنون به عنوان یکی از مهم‌ترین اشکال مطرح در بخش گردشگری شناخته می‌شود».

گردشگری روستایی از نیمه دوم سده بیستم در بسیاری از کشورهای جهان همچون کشورهای در حال توسعه تاجایی اهمیت یافته که در دو دهه اخیر، گردشگری روستایی یک راهبرد توانمند برای توسعه اقتصاد روستا، مورد توجه اندیشمندان و برنامه‌ریزان قرار گرفته است (Woods, 2011: 94). با این همه، تجربه چند دهه گذشته نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در فضاها جغرافیایی از جمله نواحی روستایی، همواره به اشکال و درجات مختلف، پیامدهای مثبت و منفی گوناگونی در ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیطی به همراه داشته است.

^۱ Richard Sharpley

منطقه روستایی حوزه آبریز رودخانه کلان ملایر نیز، از جمله مناطقی است که طی سال‌های گذشته به دلایلی نظیر موقعیت ییلاقی و خوش آب و هوا، توسعه انواع امکانات و زیرساخت‌های روستایی، توسعه زیرساخت‌های جاده‌ای و احداث سد کلان بر روی رودخانه کلان، به طور روز افزون مورد توجه گردشگران قرار گرفته است؛ به طوری که همه روزه، به ویژه در تعطیلات و روزهای پایان هفته، گردشگران بسیاری از ساکنان شهرستان‌های ملایر و بروجرد و نواحی دیگر، به قصد تفریح و گردش از این منطقه بازدید می‌کنند.

رشد الگوها و اشکال متنوع گردشگری در شرایطی رو به افزایش است که تاکنون مردم و مدیران محلی و همچنین مسئولان دولتی دست اندرکار مدیریت روستایی، هیچ گونه تدابیر برنامه‌ریزی شده‌ای را برای پذیرایی از گردشگران و مدیریت اثرات توسعه گردشگری در قلمرو روستاهای مورد مطالعه نیاندیشیده‌اند؛ به عبارت دیگر، بر اساس مشاهدات میدانی پژوهش به نظر می‌رسد تاکنون رشد گردشگری در منطقه خارج از اراده و کنترل جامعه محلی و مدیریت روستایی رخ داده است.

در ادبیات مطالعات گردشگری چنین مسئله‌ای اغلب با این گونه عبارت‌ها توصیف می‌شود: «برنامه‌ریزی و مدیریت ضعیف گردشگری» (Briedenhann, 2009: 382)، «توسعه کنترل نشده گردشگری» (Byrd et al., 2009: 693)، «رشد برنامه‌ریزی نشده گردشگری» (Eagles and, McCool, 2002: 72)، «توسعه مدیریت نشده گردشگری» (Müller, 2006: 215)، و «رشد خودجوش گردشگری» (George et al., 2009:19). این در حالی است که با توجه به قابلیت‌ها و جاذبه‌های موجود، در سال ۱۳۸۷ هیأت دولت «منطقه روستایی حوضه سد کلان ملایر» را به عنوان یکی از ۲۱ منطقه نمونه گردشگری استان همدان به تصویب رسانده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷). پس از گذشت حدود یک دهه از این تصویب‌نامه هیچ گونه اقدام عملی برای توسعه اصولی و مبتنی بر برنامه‌ریزی گردشگری در سطح روستاهای منطقه و یا ایجاد امکانات رفاهی و خدمات گردشگری توسط نهادهای دولتی ذی‌ربط به عمل نیامده است. در نتیجه، منطقه مورد مطالعه علی‌رغم مواجهه با روند رو به رشد گردشگری از شرایط لازم برای پذیرایی از گردشگران و بهره‌مندی از منافع گردشگری روستایی برخوردار نیست که خلأ مدیریتی در روند توسعه گردشگری، آشکار به نظر می‌رسد. این پژوهش با بهره‌گیری از روش‌شناسی آمیخته (کیفی و کمی) نخست شناسایی ابعاد مختلف اثرات گردشگری در منطقه مورد مطالعه را در دستور کار قرار می‌دهد و با سپس به تجزیه و تحلیل ابعاد مختلف اثرات گردشگری از دیدگاه ساکنان محلی می‌پردازد.

۲) مبانی نظری

در مقیاس جهانی، مطالعه اثرات گردشگری در نواحی روستایی از اهمیت بسیار بالایی در ادبیات مطالعاتی گردشگری روستایی برخوردار است و بخش عمده‌ای از این گونه مطالعات را در بر می‌گیرد

(Page & Connell, 2006: 432). در این زمینه از میان مجموعه علوم مرتبط با گردشگری، جغرافیدانان و جامعه شناسان همواره نقش پررنگ‌تری داشته‌اند (Hall & Page, 2006: 297). در ایران از آغاز دهه ۱۳۸۰ همگام با رشد اهمیت موضوع گردشگری روستایی در پژوهش‌های علمی-آکادمیک، مطالعه اثرات گردشگری در نواحی روستایی همواره یکی از موضوعات مورد توجه پژوهشگران بوده است؛ به طوری که نتایج پژوهش اسنادی بیات و همکاران (۱۱۹: ۱۳۹۲) نشان می‌دهد که تا نیمه سال ۱۳۹۲ حدود ۲۷ درصد از پژوهش‌هایی که به طور مستقیم به موضوع گردشگری روستایی پرداخته‌اند، اثرات گردشگری در نواحی مختلف روستایی کشور را در کانون توجه قرار داده‌اند؛ جغرافیدانان نقش حداکثری در انجام این گونه مطالعات داشته‌اند. در مقیاس جهانی، پیشینه پژوهش درباره اثرات گردشگری در نواحی روستایی به سال‌های پایانی دهه ۱۹۶۰ میلادی و آغاز دهه ۱۹۷۰ میلادی برمی‌گردد (Sharpley, 2005: 3; Gartner, 2014: 39). طی چند دهه گذشته، تجربه پژوهش در این باره نشان می‌دهد که اکثریت پژوهشگران مجموعه این گونه اثرات را اغلب به دو دسته شامل "اثرات مثبت" و "اثرات منفی" تقسیم‌بندی کرده و آنها را در چارچوب ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، و محیط زیستی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند (Page and Connell, 2006: 432; Hall et al., 2003: 5-7; Mason, 2003: 32).

شناخت ابعاد مختلف "اثرات گردشگری" یکی از ضرورت‌های اصلی در برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری است. جعفری (۱۹۸۱) شاید از نخستین کسانی است که به عنوان سردبیر "سالنامه پژوهش‌های گردشگری" در تعریف خود از گردشگری مفهوم اثرات گردشگری را به کار برده است (Mason, 2003: 5; Arroyo, 2007: 8). وی چنین می‌گوید:

«دانش گردشگری به مطالعه مردم (گردشگران) خارج از محیط معمول زندگی شان می‌پردازد و بخش گردشگری در پی پاسخگویی به نیاز این بخش از مردم و (مدیریت) تأثیراتی است که گردشگران مختلف و مجموعه فعالیت‌های بخش گردشگری بر جوامع میزبان در ابعاد اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و محیطی (طبیعی و انسانساخت) ایجاد می‌کند» (jafari, 1981, 3; Cited in Mason, 2003, 5).

طی چند دهه گذشته، شناخت اثرات مختلف گردشگری بر اساس اداراکات و دیدگاه‌های ذی‌نفعان، همواره برجسته‌ترین و پرکاربردترین رویکرد مطالعاتی در این زمینه بوده است (Nunkoo & Smith, 2013; Kaboudi & Alipour, 2012; Byrd et al., 2009; Paul & Paul, 1999; Ap, 1992). مشارکت و حمایت مجموعه ذی‌نفعان توسعه گردشگری، برنامه‌ریزی و مدیریت اثرات گردشگری در راستای اهداف توسعه پایدار امکان‌پذیر نیست (Saxena et al., 2007: 352; ; Byrd et al., 2009: 693). تاکنون اداراکات مردم محلی از اثرات گردشگری روستایی بیش از سایر ذی‌نفعان در کانون توجه قرار گرفته است؛ زیرا در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه گردشگری، مشارکت جامعه محلی اجتناب‌ناپذیر است (قدمی و

همکاران، ۱۳۹۶: ۷۷) و همراه با توسعه اشکال مختلف گردشگری در یک منطقه، زندگی ساکنان محلی بیش از سایر ذی‌نفعان تحت تأثیر ابعاد مختلف اثرات توسعه گردشگری واقع می‌گردد (Kim et al., 2012: 527). بنابراین، شناخت ادراکات و واکنش‌های ساکنان محلی در ارتباط با توسعه گردشگری، از ضرورت‌های اساسی توسعه موفقیت‌آمیز و پایدار گردشگری به شمار می‌آید (Sharpley, 2014: 41-42).

پیشینه مطالعه اثرات گردشگری به اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی بازمی‌گردد. در آغاز این گونه مطالعات بیشتر بر موضوعاتی مانند چگونگی تأثیرپذیری ساکنان جوامع مقصد از افزایش فرصت‌های شغلی و درآمدی، شلوغی و ترافیک، گسترش خرده‌فروشی‌های جدید، تغییر الگوهای کاربری زمین، چرخه زندگی جوامع مقصد، تأکید داشته‌اند؛ همچنین تأثیر عواملی همچون سن، جنسیت، طبقه اجتماعی بر ادراکات مردم از توسعه گردشگری مورد مطالعه بوده است. بسط چارچوب‌های نظری در گردشگری همچون "نظریه تبادل اجتماعی"، "نظریه ناسازگاری"، "نظریه پیوستگی اجتماعی"، "نظریه وابستگی"، "نظریه چرخه حیات" دستاورد این گونه مطالعات است (Gu & Ryan, 2010: 217).

"نظریه اختلال اجتماعی"^۱ نیز بیشتر در زمینه مطالعه اثرات اجتماعی گردشگری به کار رفته است (Park & Stokowski, 2009: 905). در این میان نظریه تبادل اجتماعی به دلیل انسجام نظریه‌ای و منطبق علمی بکاررفته در آن، کاربرد بسیار گسترده‌تری در شناخت ادراکات ساکنان جامعه محلی از اثرات گردشگری و تحلیل روابط میان جوامع میزبان و مهمان یافته است (Aref & Redzuan, 2009: 209; Nunkoo & Smith, 2013: 120).

آپ^۲ (۱۹۹۲: ۶۶۸) نظریه تبادل اجتماعی را چنین توصیف می‌کند: «نظریه‌ای در علوم اجتماعی که به طور کلی برای درک چگونگی تبادل منابع میان افراد و گروه‌ها بر اساس روابط متقابل میان آنها بکار می‌رود». از مهم‌ترین مزیت‌های نظریه تبادل اجتماعی این است که هم اثرات مثبت و هم اثرات منفی را در سطوح فردی و اجتماعی تبیین و تحلیل می‌کند (Ap, 1999: 667). از نخستین پژوهشگرانی که نظریه تبادل اجتماعی را در مطالعات گردشگری به کار برده‌اند می‌توان آلن^۳ و همکاران (۱۹۹۳)، آپ و همکاران (۱۹۹۱) و پردو^۴ (۱۹۸۷) را نام برد.

نظریه تبادل اجتماعی بر این اصل استوار است که، مشارکت اجتماعی افراد و گروه‌ها و حمایت آنها از تداوم و توسعه روابط اجتماعی (مانند روابط میهمان و میزبان در گردشگری)، وابسته به میزان دستیابی آنها به منافع مورد نظر خود در فرآیند تبادلات اجتماعی است؛ به طوری که افراد بر اساس اصل هزینه-فایده موقعیت‌های تبادل اجتماعی را ارزیابی می‌کنند؛ بر این اساس افرادی که در چارچوب روابط موجود از منافی

¹ Social disruption

² Ap

³ Allen

⁴ Perdue

بهره‌مند می‌شوند، فرآیند تبادلات اجتماعی را به طور مثبت می‌نگرند و از آن حمایت می‌کنند، و بالعکس (Andereck & McGehee, 2008: 246). کاربرد نظریه تبادل اجتماعی در مطالعه ادراکات ذی‌نفعان گردشگری بیانگر این است که مردم هزینه‌ها و منافع توسعه گردشگری را ارزیابی می‌کنند و بر این اساس هر چه میزان منافع گردشگری (اثرات مثبت) نسبت به هزینه‌های (اثرات منفی) آن بیشتر باشد، تمایل آنها برای مشارکت و سرمایه‌گذاری در گردشگری افزایش می‌یابد (Andriotis, 2005: 69)؛ بنابراین، آگاهی از ادراکات مردم محلی از اثرات مثبت و منفی گردشگری، شرط لازم برای تشخیص سیاست‌های مناسب در جهت کاهش هر چه بیشتر اثرات منفی گردشگری و تقویت اثرات مثبت گردشگری و جلب مشارکت و حمایت آنها از برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری است (Nunkoo & Ramkissoon, 2012: 997-998).

از دیگر نظریاتی که برای مطالعه ادراکات ساکنان محلی از اثرات گردشگری بکار رفته می‌توان به نظریه هویت^۱، نظریه بازنمود اجتماعی^۲، نظریه همبستگی عاطفی^۳، نظریه کنش متقابل نمادین^۴ و نظریه کنش منطقی^۵ اشاره کرد (Sharpley, 2014: 43-45).

(۳) روش تحقیق

این پژوهش در چارچوب روش‌شناسی ترکیبی یا آمیخته^۶ در دو مرحله کیفی و کمی انجام شد. در گام نخست (مرحله کیفی) به منظور شناخت ادراکات جامعه محلی از اثرات گردشگری در محدوده روستایی حوضه سد کلان از تکنیک توفان ذهنی گروهی^۷ استفاده گردید. طوفان ذهنی روشی برای تولید نظرات، پیشنهادها و ایده‌های جدید در جلسات گروهی و در شرایط آزاد و چهره به چهره است که برای تولید تعداد زیادی ایده در مورد یک مسئله بکار می‌رود. این روش نخستین بار در سال ۱۹۵۷ توسط اسبورن به عنوان ابزاری برای افزایش خلاقیت به کار گرفته شد.

اسبورن بر این عقیده بود که در مقایسه با تفکر انفرادی کارآیی ذهنی افراد برای تولید ایده در شرایط گروهی افزایش می‌یابد (Reis and Judd, 2000: 180-181). اسبورن ۴ اصل را برای جلسه طوفان ذهنی در نظر می‌گیرد، شامل: انتقاد کردن ممنوع است، چرخش آزاد ایده‌ها، تأکید بر کمیت، تلفیق و بهبود پیشنهادات. در این پژوهش، از طریق اطلاع‌رسانی و رایزنی با مدیران روستایی (دهیاران و اعضای شورای اسلامی روستا)، از افراد داوطلب محلی برای مشارکت در جلسات توفان ذهنی دعوت به عمل آمد.

¹ Identity theory

² Social representations theory

³ Emotional solidarity

⁴ Symbolic interactionism

⁵ Theory of reasoned action

⁶ Mixed method

⁷ Group brainstorming session

در ادامه لیست مشخصات افراد داوطلب تهیه شد و کلیاتی از موضوع جلسه و مسئله پژوهش در اختیار افراد مشارکت‌کننده قرار گرفت. در این راستا، هماهنگی‌های لازم نیز پیرامون زمان و مکان جلسات طوفان ذهنی انجام شد. مکان جلسات نیز به ترتیب در روستاهای پیهان (۱۲ نفر)، طایمه (۹ نفر)، مهدویه (۱۱ نفر)، دره میانه علیا (۱۲ نفر)، بیدکرپه علیا (۱۲ نفر)، و پریدر (۹ نفر) هماهنگ گردید. در انتخاب روستای محل برگزاری، وجود افراد داوطلب جهت مشارکت به عنوان یکی از معیارهای اصلی مورد توجه قرار گرفت. در مجموع طی ۶ جلسه مشارکت ۶۵ نفر در نشست‌های طوفان ذهنی فراهم شد.

نبود داوطلب از جمعیت زنان ساکن در منطقه جهت مشارکت در جلسات طوفان ذهنی از اصلی‌ترین محدودیت‌های این بخش از پژوهش است. به نظر می‌رسد این مسئله تا حدود بسیار زیادی برآمده از موانع فرهنگی موجود در برابر مشارکت اجتماعی زنان در سطح جامعه روستایی است.

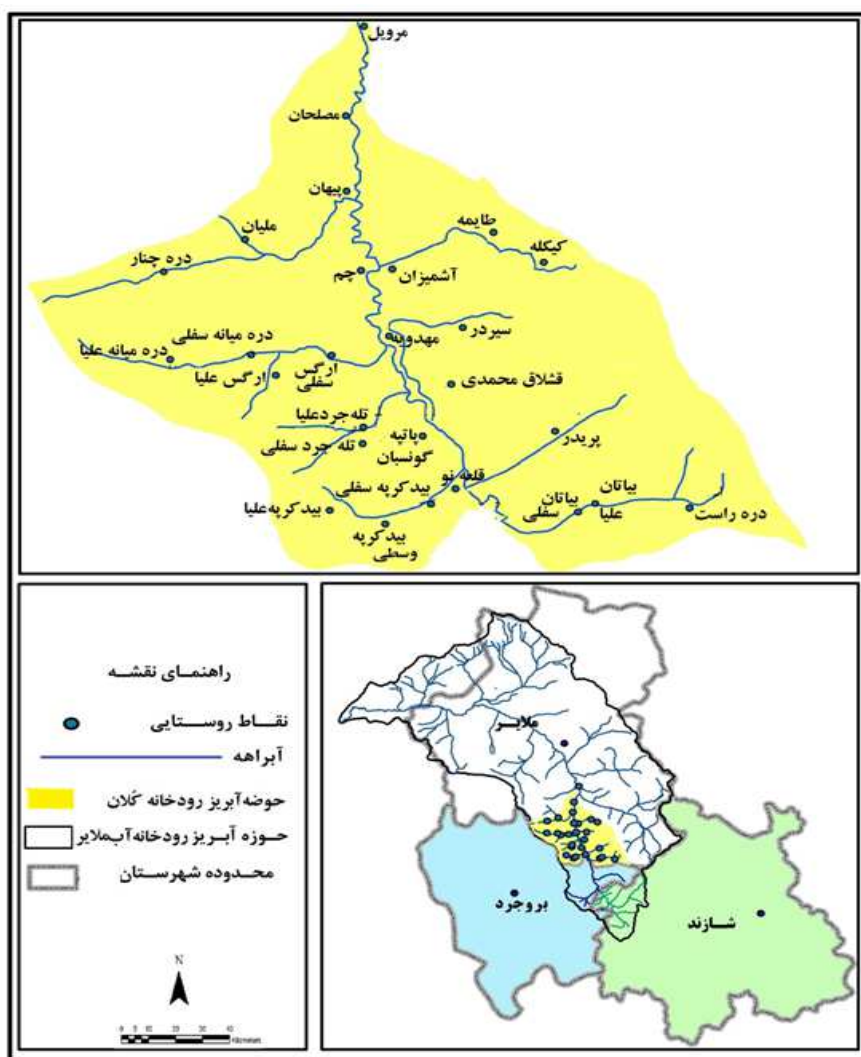
برگزاری جلسات طوفان ذهنی گروهی شناخت لازم از اثرات گردشگری در محدوده روستایی حوضه سد کلان ملایر فراهم ساخت. در مرحله دوم به منظور تحلیل ادراکات مردم محلی از اثرات گردشگری در مقیاس وسیع‌تر، نتایج جلسات طوفان ذهنی مبنای طراحی پرسشنامه به عنوان ابزار پژوهش قرار گرفت. به طوری که گزاره‌های شناسایی شده به عنوان اثرات گردشگری (۱۱ اثر مثبت و ۸ اثر منفی) هر کدام به عنوان یک پرسش مطرح شد. پاسخگویی به این پرسش‌ها نیز در چارچوب طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای قرار گرفت (خیلی زیاد، زیاد، تا اندازه‌ای، کم، خیلی کم). بر این مبنای، پس از طراحی پرسشنامه به عنوان ابزار پژوهش، ۱۰ درصد از جمعیت بالای ۱۵ سال سن در هر روستا مورد پرسشگری قرار گرفت. نمونه‌ها به طور تصادفی انتخاب گردید و در مجموع تعداد ۳۵۰ عدد پرسشنامه معتبر از ۳۸۲۰ نفر جمعیت بالای ۱۵ سال سن ساکن در منطقه گردآوری شد. به منظور تحلیل داده‌های پرسشنامه از روش تحلیل عاملی اکتشافی به شیوه تحلیل مؤلفه‌های اصلی استفاده شد، تا بر اساس همبستگی میان گزاره‌های اثرات گردشگری دسته‌بندی آن‌ها ذیل عوامل مختلف امکان‌پذیر گردد. مقدار ویژه بیشتر از ۰/۱ و همچنین بار عاملی بیشتر از ۰/۵ مبنای استخراج عوامل قرار گرفت. از شیوه چرخش واریماکس که به عنوان پرکاربردترین روش در تحلیل عاملی اکتشافی شناخته می‌شود، برای چرخش عوامل استفاده شد. آزمون کایزر مایر (KMO) و بارتلت به منظور اطمینان از کفایت نمونه‌گیری و تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی بکار رفت.

شهرستان ملایر دارای ۴ بخش، ۱۵ دهستان، و ۵ شهر است و از نظر جغرافیایی در امتداد منطقه زاگرس غربی قرار گرفته است. حوضه آبریز رودخانه کلان ملایر در بخش زند واقع است و تعداد ۲۵ روستا را در برمی‌گیرد. بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) جمعیت منطقه برابر با ۴۸۱۶ نفر (۱۴۶۳ خانوار) است. این آمار مربوط به جمعیت دائمی ساکن در منطقه است. قابل توجه است که بخشی از جمعیت اکثر سکونتگاه‌های منطقه به شکل نیمه ساکن در روستاها اقامت دارند. به طور مثال، بخشی از

خانوارهای کشاورز اراضی کشاورزی و املاک خود را حفظ کرده‌اند و در فصول کشاورزی به منطقه برمی‌گردند و بر این اساس، جمعیت فصلی برخی از سکونتگاه‌های روستایی منطقه، به ویژه در فصل بهار و تابستان، به بیش از دو برابر افزایش می‌یابد. به طور مثال، بر اساس اطلاعات دریافتی از خانه بهداشت روستای پریدر ۳۸ خانوار کشاورز، نیمی از سال را در شهر سکونت دارند (پاییز و زمستان) و در فصول کشاورزی به روستا باز می‌گردند. این الگوی جابجایی جمعیتی در اغلب روستاهای منطقه به ویژه روستاهایی که از جمعیت دائمی کمتری برخوردارند، قابل مشاهده است.

اقتصاد محلی منطقه مبتنی بر بخش کشاورزی است. به ترتیب اهمیت باغداری، زراعت، دامپروری و زنبورداری مهم‌ترین زیربخش‌های اقتصاد کشاورزی در منطقه شناخته می‌شود. وسعت منطقه در ۲۷۶ کیلومتر مربع است و ۸/۶ درصد از کل وسعت شهرستان ملایر را در بر می‌گیرد (شکل ۱). به لحاظ گردشگری، طی دهه گذشته بازتاب عمومی و رسانه‌ای پروژه احداث سد گلان بر روی رودخانه گلان سبب آشنایی هر چه بیشتر مردم، به ویژه در شهرستان‌های همجوار، با جذابیت‌های تفریحی گردشگری واقع در محدوده روستایی حوضه سد گلان ملایر گردید. شرایط یادشده زمینه‌ساز ورود تدریجی گردشگران از شهرهای همجوار به منطقه شد. عواملی مانند وجود شبکه مواصلاتی مناسب، چشم‌اندازهای باغات و مزارع متنوع کشاورزی، تنوع جاذبه‌های طبیعی، موقعیت ییلاقی و کوهستانی اغلب روستاهای منطقه، چشم‌اندازهای زیبای مشرف به سد گلان، موقعیت شکارگاهی و حیات وحش منطقه، بیشه‌زارها و چشم‌اندازهای حاشیه رودخانه گلان، آثار و ابنیه تاریخی، اماکن مذهبی، انواع قنات‌ها و چشمه قنات‌ها، افزایش مداوم تعداد گردشگران روزانه به ویژه در تعطیلات و روزهای پایان هفته را در پی داشته است.

ساخت خانه‌های دوم به‌ویژه در روستاهای پیرامونی سد گلان و حاشیه رودخانه گلان نیز الگوی دیگری از گردشگری است که طی یک دهه گذشته در منطقه رواج یافته است. اغلب این گونه خانه‌های دوم توسط شهرنشین‌هایی ساخته شده که پیشتر در این روستاها سکونت داشته‌اند؛ در واقع مشاهدات اولیه پژوهش نشان می‌دهد که، اغلب مالکان خانه‌های دوم در محدوده روستایی حوضه سد گلان ملایر، مهاجران روستایی به‌شمار می‌آید که به زادگاه خود احساس تعلق مکانی دارند و از املاک و زمین‌هایی در آنجا برخوردارند.

شکل شماره (۱): نقشه حوزه آبریز رودخانه گلان شهرستان ملایر

۴ یافته‌های تحقیق

۴-۱ شناخت اثرات مثبت و منفی گردشگری با تکنیک توفان ذهنی

در هر یک از جلسات، نخست اثرات مثبت گردشگری و سپس اثرات منفی گردشگری به عنوان دو پرسش کلیدی، محور چرخش توفان ذهنی قرار گرفت. خلاصه یافته‌های مجموع ۶ شش جلسه برگزار شده پیرامون اثرات مثبت گردشگری، به شرح جدول شماره (۱) و اثرات منفی گردشگری به شرح جدول شماره (۲) است.

جدول شماره (۱): اثرات مثبت گردشگری در محدوده حوضه آبریز رودخانه کلان بر اساس توفان ذهنی

ردیف	اثر مثبت گردشگری	شماره جلسه توفان ذهنی گروهی					
		۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱	ارایه تصویری تازه و مثبت از منطقه در سطح افکار عمومی، رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی	✓	✓	✓	-	✓	✓
۲	خروج منطقه از انزوای جغرافیایی	✓	✓	✓	✓	-	✓
۳	رونق یافتن فروش تولیدات محلی	✓	✓	✓	-	✓	✓
۴	افزایش احساس تعلق مکانی در مردم منطقه	✓	✓	✓	-	✓	✓
۵	بهبود یافتن امکانات و زیرساخت‌های حمل و نقل	✓	✓	✓	✓	-	✓
۶	ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در بخش گردشگری	✓	✓	✓	-	-	✓
۷	ایجاد زمینه سرمایه‌گذاری‌های مردم و بخش خصوصی در ارتباط با کارکردها و فعالیت‌های گردشگری	✓	✓	✓	-	✓	✓
۸	شکل‌گیری هویت جدید محلی به عنوان منطقه تفریحی-گردشگری	✓	✓	✓	-	✓	✓
۹	بالا رفتن ارزش املاک روستایی (زمین و مسکن)	✓	✓	✓	-	-	-
۱۰	بازساخت کالبدی سکونتگاه‌های روستایی	✓	✓	✓	-	-	✓
۱۱	افزایش سرمایه‌گذاری دولتی در توسعه گردشگری	-	-	-	✓	-	-

جدول شماره (۲): اثرات منفی گردشگری در محدوده حوضه آبریز رودخانه کلان بر اساس توفان ذهنی

ردیف	اثر منفی گردشگری	شماره جلسه توفان ذهنی گروهی					
		۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱	افزایش آلودگی محیط‌زیستی	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۲	تخریب زمین و پوشش گیاهی	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۳	صدمه و یا مرگ گردشگران به دلیل ضعف استانداردهای ایمنی و امنیتی	✓	✓	✓	✓	-	✓
۴	افزایش شکار بی رویه و غیرقانونی حیوانات وحشی و پرندگان	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۵	ایجاد شلوغی و ترافیک وسایل نقلیه در منطقه	✓	✓	-	-	-	✓
۶	افزایش احساس نا امنی فردی و اجتماعی	✓	✓	-	✓	-	-
۷	افزایش جرم و مسائل اجتماعی در منطقه	✓	✓	-	✓	-	-
۸	وقوع تضاد و برخورد فرهنگی میان گردشگران و مردم محلی	✓	✓	-	-	-	✓

توضیح: علامت ✓ به معنای طرح شدن گزاره به عنوان یکی از اثرات گردشگری در یافته‌های جلسه توفان ذهنی است.

۲-۴) تحلیل ادراکات ساکنان محلی از اثرات مثبت و منفی گردشگری

در گام نخست برای تجزیه و تحلیل داده‌های ۳۵۰ عدد پرسش‌نامه، با استفاده از آمار توصیفی شناخت ویژگی‌های جمعیت شناختی افراد در دستور کار قرار گرفت. یافته‌های این بخش در چارچوب جدول شماره (۳) تشریح شده است.

جدول شماره (۳): ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخگویان (N=350)

متغیر	نفر (%)
جنسیت	مرد: ۱۸۰ (۵۱/۴٪)؛ زن: ۱۷۰ (۴۸/۶٪)
گروه سنی	۱۶-۲۵: ۹۲ (۲۶/۳٪)؛ ۲۶-۳۵: ۹۳ (۲۶/۶٪)؛ ۳۶-۴۵: ۷۳ (۲۰/۹٪)؛ ۴۶-۵۵: ۶۰ (۱۷/۱٪)؛ بالای ۵۵: ۳۲ (۹/۱٪)
سطح تحصیلات	زیر دیپلم: ۱۷۴ (۴۹/۷٪)؛ دیپلم: ۱۲۳ (۳۵/۱٪)؛ کارشناسی: ۴۸ (۱۳/۷٪)؛ کارشناسی‌ارشد: ۳ (۰/۹٪)؛ دکتری: ۲ (۰/۶٪)
وضعیت شغلی	بخش کشاورزی: ۱۰۵ (۳۰٪)؛ مشاغل غیرکشاورزی: ۵۳ (۱۵/۱٪)؛ خانه دار: ۹۹ (۲۸/۳٪)؛ درحال تحصیل: ۵۲ (۱۴/۹٪)؛ بیکار: ۴۱ (۱۱/۷٪)
محل سکونت	ساکن روستای کمتر از ۲۵۰ نفر جمعیت: ۱۵۸ (۴۵/۱۴٪)؛ ساکن روستای بالاتر از ۲۵۰ نفر جمعیت: ۱۹۲ (۵۴/۸۶٪)

آزمون کایزر مایر^۱ (KMO) و بارتلت^۲ به منظور اطمینان از کفایت نمونه‌گیری و تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی بکار رفت (جدول ۴).

جدول شماره (۴): آزمون کایزر مایر و بارتلت

		اثرات مثبت گردشگری	اثرات منفی گردشگری
شاخص کایزر مایر (KMO)		۰/۷۷۴	۰/۷۵۹
آزمون بارتلت	مجذور خی	۸۱۲/۵۵۱	۳۵۳/۷۹۸
	درجه آزادی	۵۵	۲۸
	سطح معناداری	۰/۰۰	۰/۰۰

یافته‌ها نشان می‌دهد که شاخص KMO در ارتباط با گزاره‌های اثرات مثبت گردشگری برابر با ۰/۷۷۴ و همچنین در ارتباط با گزاره‌های مربوط به اثرات منفی گردشگری برابر با ۰/۷۵۹ به دست آمد. بنابراین کفایت نمونه‌گیری و مناسب بودن داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی در هر دو مورد قابل اطمینان است. بر اساس نتایج تحلیل عاملی گزاره‌های اثرات مثبت گردشگری ذیل سه عامل کلی با مجموع واریانس ۵۶/۲۲ درصد دسته‌بندی گردید. عامل نخست به عنوان "اثرات اقتصادی" شامل ۵ گزاره است و ۲۲/۷۷ درصد از کل واریانس تبیین شده را دربر می‌گیرد. عامل دوم به عنوان اثرات محیطی (کالبدی-فضایی) شامل ۳ گزاره است و ۱۴/۴۹ درصد از کل واریانس تبیین شده را دربر می‌گیرد. عامل سوم نیز به عنوان اثرات "اجتماعی" دربرگیرنده ۱۵/۹۷ درصد واریانس تبیین شده است. محاسبه میانگین پاسخ کل نمونه‌ها در همه‌ی گزاره‌های مربوط به اثرات "اقتصادی" کمتر از عدد ۳ به عنوان میانه مطلوب یا عدد

¹ Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy

² Bartlett's Test of Sphericity

متوسط در طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای است. در دو عامل دیگر شامل اثرات "کالبدی فضایی" و اثرات مربوط به "اجتماعی"، میانگین پاسخ‌ها در همه گزاره‌ها بیشتر از عدد ۳ بوده است. بنابراین از دیدگاه عموم مردم محلی، میزان اثرات مثبت اقتصادی گردشگری در حد مطلوبی قرار ندارد و کمتر از دیگر اثرات مثبت گردشگری است (جدول ۵).

جدول شماره (۵): تحلیل عاملی اثرات مثبت گردشگری بر اساس ادراکات مردم محلی (N=350)

عامل	اثرات مثبت گردشگری روستایی	میانگین	انحراف معیار	بار عاملی	مقدار ویژه	واریانس تبیین شده %
اقتصادی	ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در بخش گردشگری	۲/۵۲	۰/۷۱۲	۰/۷۶۲	۲/۶۷	۲۲/۷۷
	بالا رفتن ارزش املاک روستایی	۲/۵۶	۰/۶۵۰	۰/۷۴۷		
	ایجاد زمینه سرمایه‌گذاری‌های مردم و بخش خصوصی در ارتباط با کارکردها و فعالیت‌های گردشگری	۲/۳۰	۰/۷۱۹	۰/۶۸۳		
	رونق یافتن فروش تولیدات محلی	۲/۹۶	۰/۶۳۶	۰/۶۸۱		
	افزایش سرمایه‌گذاری دولتی در توسعه روستایی	۲/۸۳	۰/۷۸۱	۰/۶۳۷		
محیطی (کالبدی-فضایی)	بهبود یافتن امکانات و زیرساخت‌های حمل و نقل	۳/۸۰	۰/۵۹۷	۰/۸۴۷	۱/۸۰	۱۴/۴۹
	خروج منطقه از انزوای جغرافیایی	۳/۸۸	۰/۵۳۳	۰/۷۵۹		
	بازساخت کالبدی سکونتگاه‌های روستایی	۳/۶۸	۰/۵۶۹	۰/۷۳۷		
اجتماعی	شکل‌گیری هویت جدید محلی به عنوان منطقه تفریحی-گردشگری	۳/۷۲	۰/۷۲۳	۰/۸۰۴	۱/۷۰	۱۵/۹۷
	ایجاد تصویری تازه و مثبت از منطقه در سطح افکار عمومی و رسانه‌ها	۳/۶۴	۰/۶۲۰	۰/۷۹۲		
	افزایش احساس تعلق مکانی در مردم منطقه	۳/۶۰	۰/۸۴۶	۰/۵۷۶		
میانگین کل = ۳/۲۳		جمع کل واریانس تبیین شده = ۵۶/۲۲%				

تحلیل گزاره‌های اثرات منفی گردشگری با روش تحلیل عاملی اکتشافی، ۳ عامل با مجموع واریانس ۵۹/۳۵ درصد را آشکار ساخت. به ترتیب عامل نخست به عنوان اثرات منفی "محیط زیستی" شامل سه گزاره است و ۲۳/۹۳ درصد از کل واریانس تبیین شده را دربر می‌گیرد. عامل دوم به عنوان اثرات منفی "اجتماعی و امنیتی" پنج گزاره را دربر می‌گیرد و ۲۲/۵۷ درصد از کل واریانس تبیین شده را شامل می‌شود. سرانجام در عامل سوم تنها یک گزاره جای می‌گیرد که با عنوان اثر منفی "فرهنگی" نامگذاری شده و ۱۲/۸۵ از کل واریانس تبیین شده را نیز دربر می‌گیرد. میانگین پاسخ‌های کل نمونه‌ها (N=350) در ارتباط با همه گزاره‌های مربوط به اثرات منفی گردشگری بیشتر از عدد ۳ محاسبه گردید (جدول ۶). این وضعیت در کل تأیید‌کننده یافته‌های کیفی به دست آمده در مرحله شناخت اثرات منفی گردشگری در محدوده روستایی حوضه سد کلان ملایر است.

جدول شماره (۶): تحلیل عاملی اثرات منفی گردشگری بر اساس ادراکات مردم محلی (N=350)

عامل	اثرات منفی گردشگری روستایی	میانگین	انحراف معیار	بار عاملی	مقدار ویژه	واریانس تبیین شده %
محیط زیستی	تخریب زمین و پوشش گیاهی	۳/۱۸	۰/۵۳۲	۰/۸۱۲	۲/۰۷	۲۳/۹۳
	افزایش آلودگی‌های محیط‌زیستی	۳/۰۶	۰/۵۷۸	۰/۷۹۷		
	افزایش شکار بی‌رویه و غیرقانونی وحوش و پرندگان	۳/۲۱	۰/۶۱۸	۰/۷۷۵		
اجتماعی و امنیتی	ایجاد شلوغی و ترافیک وسایل نقلیه در منطقه	۳/۰۹	۰/۵۰۷	۰/۷۱۹	۱/۶۶	۲۲/۵۷
	افزایش جرم و مسائل اجتماعی در منطقه	۳/۹۶	۰/۶۳۲	۰/۶۹۰		
	افزایش احساس نا امنی فردی و اجتماعی	۳/۷۴	۰/۶۲۷	۰/۶۲۵		
	تهدید ایمنی و سلامت گردشگران به دلیل ضعف استانداردهای موجود	۳/۷۷	۰/۵۶۵	۰/۶۲۲		
فرهنگی	تضاد و برخورد فرهنگی میان گردشگران و بومیان	۳/۱۷	۰/۶۲۵	۰/۹۷۶	۱/۰۰	۱۲/۸۵
		میانگین کل=۳/۳۹	جمع کل واریانس تبیین شده = ۵۹/۳۵%			

۵) نتیجه‌گیری

برآیند یافته‌ها نشان می‌دهد که به طور کلی عموم مردم محلی اثرات مثبت اقتصادی گردشگری در منطقه را ضعیف ارزیابی می‌کنند. شواهد میدانی نیز نشان می‌دهد که روستاهای واقع در مسیر اصلی رودخانه گلان بیشتر تحت تأثیر جریان‌های گردشگری قرار گرفته‌اند و روستاهای واقع در دره‌های فرعی امتداد حوضه، به نسبت کمتری با رشد گردشگری روستایی در سال‌های اخیر مواجه بوده‌اند. بالا رفتن قیمت زمین و املاک در مقصد گردشگری از آن دسته اثرات گردشگری به‌شمار می‌آید که ممکن است از جامعه‌ای به جامعه دیگر، و یا از گروهی به گروه دیگر متفاوت (مثبت یا منفی) نگریسته شود (Hall & Lew, 2009: 111). به طور مثال در پژوهش‌های مطیعی لنگرودی و رضائیه‌آزادی (۱۳۹۲)، بدری و همکاران، (۱۳۸۸)، علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۸۶)، بالا رفتن قیمت زمین در نواحی روستایی به عنوان یکی از پیامدهای منفی گردشگری روستایی ارزیابی شده است. در این پژوهش تا حدود زیادی بالا بودن سطح تقاضای بیرونی (افراد غیر محلی) برای خرید زمین، به ویژه در روستاهای پایین دست سد گلان مانند مهدویه، آشمیزان، پیهان، مصلحان، و مرویل، به بالا رفتن ارزش املاک روستایی انجامیده است. خرید زمین به منظور ایجاد مزارع خصوصی و خانه‌های دوم مهم‌ترین دلیل چنین وضعیتی است. این درحالی است که در مقایسه با تقاضای بیرونی، سطح تقاضای جامعه محلی برای خرید املاک در سطح به نسبت پایین‌تری به نظر می‌رسد. همچنین فروش تولیدات خرد خانوارهای روستایی (مانند: لبنیات و دیگر تولیدات دامی، عسل، خشکبار، میوه و سبزیجات) به دلیل رشد تقاضای گردشگران و تمایل افراد غیرمحلی به خرید چنین محصولاتی از مردم محلی رونق یافته است.

به طور کلی ادراکات عموم مردم محلی از اثرات مثبت محیطی گردشگری روستایی در سطح به نسبت قابل قبولی است. درباره بازساخت کالبدی سکونتگاه‌های روستایی می‌توان به رونق ساخت‌وساز خانه‌های دوم و مسکن روستایی در روستاهای حاشیه سد کلان اشاره کرد. همچنین از دیدگاه مردم محلی، روند رو به رشد سفرهای گردشگری به منطقه، بسط جریان‌های ارتباطی با مناطق شهری همجوار را در پی داشته و از این طریق همگام با توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل به خروج منطقه از انزوای جغرافیایی کمک کرده است. عموم ساکنان جامعه محلی، اثرات مثبت اجتماعی گردشگری روستایی را بیش از حد متوسط می‌کنند. در زمینه تأثیر مثبت گردشگری بر افزایش احساس تعلق مکانی در مردم محلی می‌توان از پژوهش‌های، یانگ^۱ و همکاران (۲۰۱۳) در چین، دراج^۲ و همکاران (۲۰۰۶) در استرالیا نام برد. همچنین نتایج پژوهش‌های ژائو^۳ (۲۰۱۴) در چین، رویو-ولا^۴ (۲۰۰۹) در اسپانیا، و بیتون^۵ (۲۰۰۴) در استرالیا، تأثیر توسعه گردشگری بر ایجاد تصویر مثبت از مقصدهای روستایی^۶ را نشان می‌دهد. پژوهش‌های افرادی چون نیفسی^۷ (۱۹۹۸) در ایرلند، و لیکفیلد و هالکیئر^۸ (۲۰۱۴) در دانمارک نیز تأثیر مثبت گردشگری روستایی بر هویت محلی را نشان می‌دهد.

در مجموع، عموم مردم محلی بروز اثرات منفی محیط زیستی را در منطقه بالاتر از حد متوسط تأیید می‌کنند. ورود خودروهای گردشگران به محدوده اراضی و باغات کشاورزی، ایجاد آتش‌سوزی در بیشه‌زارهای حاشیه رودخانه کلان، استفاده مدیریت نشده از محدوده‌های طبیعی به عنوان مکان‌های تفریحی (مانند: چادر زدن، پیک نیک، ورزش و سرگرمی) از جمله عواملی به‌شمار می‌آیند که تخریب محیط و پوشش گیاهی را در پی داشته است. ریختن انواع زباله در محیط‌زیست و ضعف مدیریت و برنامه‌ریزی در شرایط کنونی به طور روزافزون ایجاد آلودگی در محیط‌زیست منطقه را در پی داشته است.

طی سال‌های گذشته رشد گردشگری در منطقه با افزایش رشد شکار غیرقانونی پرندگان و حیات وحش همراه بوده، به طوری که تنوع زیستی منطقه را با تهدید مواجه کرده و شکار بی‌رویهی پرندگانی مانند کبک و همچنین پستاندارانی مانند بزکوهی را در معرض انقراض قرار داده است. شدت یافتن این مسئله سبب شده اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان همدان از سال ۱۳۹۲ محدوده روستایی حوضه سد کلان ملایر را به عنوان "منطقه شکار ممنوع زند" اعلام کرده است (اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان همدان، ۱۳۹۲).

¹ Yang

² Dredge

³ Zhou

⁴ Royo-Vela

⁵ Beeton

⁶ destination images

⁷ Kneafsey

⁸ Blichfeldt & Halkier

بسیاری از مطالعات مشابه در زمینه اثرات گردشگری روستایی وقوع اثرات منفی محیط‌زیستی به اشکال و درجات را مورد تأکید قرار می‌دهند. در حوزه مطالعات داخلی می‌توان به نتایج مطالعات پژوهشگرانی نظیر دادورخانی و محمدزاده لاریجانی (۱۳۹۲) در شهرستان بابل، عنابستانی و همکاران (۱۳۹۱) در دشت ارژن فارس، رضوانی و صفایی (۱۳۸۴) در نواحی روستایی شمال تهران، و علیزاده (۱۳۸۱) در بخش طرقبه مشهد اشاره کرد.

اکثریت مردم محلی وقوع اثرات اجتماعی و امنیتی را بالاتر از حد متوسط مورد تأیید قرار داده‌اند. بر اساس مشاهدات میدانی ورود حجم بالایی از گردشگر در تعطیلات و روزهای پایان هفته (به ویژه در فصول بهار و تابستان) مهم‌ترین عامل ایجاد شلوغی و ترافیک در منطقه است. افزایش سرقت اموال روستاییان و دستبرد به مزارع و باغات کشاورزی از مهم‌ترین اشکال وقوع جرم در منطقه به‌شمار می‌آید. افزایش سرعت تغییرات رفتاری و مسائل اجتماعی مانند گرایش به مصرف موادمخدر در میان جوانان روستایی متأثر از همنشینی و معاشرت با جوانان شهری تلقی می‌گردد که به اشکال مختلف به قصد تفریح و گردش به منطقه سفر می‌کنند. به طور کلی دلیل افزایش احساس ناامنی در منطقه، برآمده از افزایش سطح جرم‌خیزی به نظر می‌رسد.

ضعف استانداردهای جاده‌ای و نبود کنترل و نظارت مناسب بر تفریحاتی چون شنا در محوطه سد گلان از دلایل تهدید ایمنی و سلامت گردشگران در منطقه مطرح می‌شود. افزایش تصادفات منجر به مرگ افراد، و همچنین وقوع موارد متعددی از غرق شدن گردشگران در دریاچه سد گلان به عنوان شواهد این گونه نتایج بیان می‌شود. نتایج مطالعات پژوهشگرانی چون، کیم^۱ و همکاران (۲۰۱۲)، گو و رایان^۲ (۲۰۱۰)، پارک و استوکوسکی^۳ (۲۰۰۹) بایرد^۴ و همکاران (۲۰۰۹)، پاول و پاول^۵ (۱۹۹۹)، در بردارنده نتایجی مشابه با یافته‌های این پژوهش در بُعد اثرات اجتماعی و امنیتی گردشگری روستایی است.

سرانجام مطابق نتایج تحلیل عاملی اثرات منفی گردشگری "تضاد و برخورد فرهنگی میان گردشگران و مردم محلی" ذیل یک عامل مجزا "اثرات فرهنگی" دسته‌بندی شد. یافته‌ها تضاد فرهنگی میان گردشگران و جامعه محلی را به عنوان یکی از اثرات منفی گردشگری بالاتر از حد میانگین مورد تأیید قرار می‌دهند. جورج^۶ و همکاران (۲۰۰۹) از جمله پژوهشگرانی شناخته می‌شوند که در کتابی تحت عنوان "توسعه گردشگری روستایی: محلی‌گرایی و تغییرات فرهنگی"^۷ مباحث فرهنگی در گردشگری

¹ Kim

² Gu & Ryan

³ Park & Stokowski

⁴ Byrd

⁵ Paul & Paul

⁶ George

⁷ Rural Tourism Development Localism and Cultural Change

روستایی را مورد بحث قرار داده‌اند. در بخشی از این اثر (صص. ۱۳۴-۱۳۲) موضوعات "برخورد فرهنگی^۱" و "فرهنگ‌پذیری" در گردشگری روستایی مطرح شده است.

۶ منابع

- بدری، سید علی، سیدحسن مطیعی لنگرودی، محمد سلمانی و ناصرعلیقلی‌زاده‌فیروزجایی، (۱۳۸۸)، اثرات اقتصادی گردشگری بر نواحی روستایی (مطالعه موردی نواحی روستایی بخش مرکزی نوشهر)، جغرافیا و توسعه ناحیه ای بهار و تابستان ۱۳۸۸ شماره ۱۲، صص. ۲۳-۱.
- بیات، ناصر، سیدعلی بدری، محمدرضا رضوانی و حسنعلی فرجی سبکیار، (۱۳۹۲)، مطالعات گردشگری روستایی در ایران: آرایه‌ی تحلیلی اسنادی از مقالات انتشاریافته‌ی فارسی، مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری. دوره ۲، شماره ۶، ۱۳۹۲، صص. ۱۰۹-۱۲۸.
- بیات، ناصر، (۱۳۹۳)، آرایه الگوی مدیریت اثرات گردشگری در شهرستان ملایر، رساله دکتری تخصصی در رشته جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا: دانشگاه تهران.
- دادورخانی، فضیله و فاطمه محمدزاده لاریجانی، (۱۳۹۲)، ارزیابی پیامدهای گردشگری خانه‌های دوم (مطالعه‌موردی: روستاهای ییلاقی بخش بندپی شرقی شهرستان بابل)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۲، صص. ۱۰۲-۷۵.
- دادورخانی، فضیله و فاطمه محمدزاده لاریجانی، (۱۳۹۲)، سنجش پیامدهای گردشگری خانه‌های دوم بر محیط زیست مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستاهای ییلاقی بخش بندپی شرقی بابل)، دوفصلنامه جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۲۰، بهار و تابستان ۱۳۹۲، صص ۱۲۰-۱۰۹.
- رضوانی، محمدرضا و جواد صفایی، (۱۳۸۴)، گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید (مورد: نواحی روستایی شمال تهران)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۴، زمستان ۱۳۸۴، صص. ۱۲۱-۱۰۹.
- سازمان حفاظت محیط زیست، اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان همدان، (۱۳۹۲)، ارتقای منطقه زند ملایر به شکار ممنوع: [www.doe.ir].
- علیزاده، کتایون، (۱۳۸۱)، اثرات حضور گردشگران بر منابع زیست محیطی مورد: بخش طرقبه شهرستان مشهد، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۴، صص. ۷۰-۵۵.
- علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر، سیدعلی بدری و حسنعلی فرجی‌سبکیار، (۱۳۸۶)، نگرش جامعه‌میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی: مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان نوشهر، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۳۷، بهار ۱۳۸۶، صص. ۲۳-۱.
- عنابستانی، علی‌اکبر، عباس سعیدی و حسن درویشی، (۱۳۹۱)، بررسی آثار اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی از دیدگاه گردشگران و روستاییان (مطالعه موردی: دشت ارژن-فارس)، فصلنامه برنامه ریزی فضایی، شماره ۶، پاییز ۱۳۹۱، صص. ۲۰-۱.

¹ Cultural conflict

- قدمی، مصطفی، محمود شارع پور و مریم نقوی، (۱۳۹۶)، تدوین اهداف توسعه گردشگری در چارچوب رویکرد تفکر ارزشی مورد: روستای فرح‌آباد در شهرستان ساری، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۶، شماره ۱۹، صص. ۹۴-۷۷.
- مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی، (۱۳۷۴)، اصلاح آیین نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیطزیست مصوب ۱۳۵۴، موجود در پایگاه اینترنتی مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی (۱۳۹۳/۰۸/۲۰) به آدرس: [http://rc.majlis.ir].
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن و زهرا کاتب ازگمی، (۱۳۹۶)، پیامدهای اقتصادی توسعه فعالیت های گردشگری روستایی در شهرستان بندر انزلی مورد: دهستان لیچارکی حسن رود، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۶، شماره ۲۱، صص. ۱۶-۱.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن و مریم رضائیه آزادی، (۱۳۹۲)، ارزیابی اثرات اقتصاد گردشگری از دیدگاه جامعه میزبان در تفرجگاه بند ارومیه. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، جلد ۲، شماره ۴، صص. ۹۲-۷۵.
- نظریان اصغر، کاوه زال نژاد و رضا میرزانژاد، (۱۳۹۴)، تحلیل اثرات گردشگری بر روند توسعه روستاها مورد: سرعین، دوره ۴، شماره ۱۳، صص. ۱۵۲-۱۳۷.
- Alipour Eshliki, S., Kaboudi, M. (2012). **Community Perception of Tourism Impacts and Their Participation in Tourism Planning: A Case Study of Ramsar, Iran** *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 36, 2012, pp. 333-341.
- Allen, L. R., Hafer, H. R., Long, P. T., Perdue, R. R. (1993). **Rural Residents' Attitudes Toward Recreation and Tourism Development**. *Journal of Travel Research* 21 (4): pp. 27-33.
- Andereck, K., Valentine, K., Knopf, R. and Vogt, C. (2005) **Residents' perceptions of community tourism impacts**. *Annals of Tourism Research* 32, pp. 1056-1076.
- Andriotis, K. (2001). **Tourism Planning and Development in Crete: Recent Tourism Policies and their Efficacy**, *Journal of Sustainable Tourism*, 9:4, pp. 298-316.
- Ap, J. (1992). **RESIDENTS' PERCEPTIONS ON TOURISM IMPACTS**, *Annals of Tourism Research*, Vol 19, pp. 665-690.
- Aref, F., Redzuan, M. (2009). **Community Leaders' Perceptions toward Tourism Impacts and Level of Community Capacity Building in Tourism Development**, *Journal of Sustainable Development*, Vol. 2, No. 3, pp. 208-213.
- Arroyo, J. A. (2007). **ECONOMIC IMPACTS OF THEME PARK DEVELOPMENT ON THE HOST AREAS CASE STUDY OF PORT AVENTURA AND THE REGION OF COSTA DAURADA, SPAIN**.
- Beeton, S. (2004). **Rural Tourism in Australia — Has the Gaze Altered? Tracking Rural Images through Film and Tourism Promotion**, *INTERNATIONAL JOURNAL OF TOURISM RESEARCH*, Int. J. Tourism Res. 6, pp. 125-135.
- Blichfeldt, B. S., Halkier, H. (2014). **Mussels, Tourism and Community Development: A Case Study of Place Branding Through Food Festivals in Rural North Jutland, Denmark**, *European Planning Studies*, 22:8, pp.1587-1603.
- Briedenhann, J. (2009). **Socio-cultural criteria for the evaluation of rural tourism projects – a Delphi consultation**. *Current Issues in Tourism*. 12:4, pp. 379-396.
- Byrd E. T., Bosley, H. E., Dronberger, M. G. (2009). **Comparisons of stakeholder perceptions of tourism impacts in rural eastern North Carolina**. *Tourism Management* 30, pp. 693-703.
- Dredge, D., Macbeth, Jim., Carson, D., Beaumont, N., Northcote, Jeremy., Richards, Fiona. (2006). **achieving sustainable local tourism management**, Australia: CRC for Sustainable Tourism.
- Eagles, P. F.J., McCool, S. (2002). **Tourism in National Parks and Protected Areas: Planning and Management**. School of Forestry, The University of Montana, USA: CABI Publishing.

- Gartner, C.W. (2005). **Rural Tourism Development in the United States: A short history**, a problematic future, Department of Applied Economics, University of Minnesota.
- George E. W., Mair H., G. Reid, D. (2009). **Rural Tourism Development Localism and Cultural Change**. CHANNEL VIEW PUBLICATIONS.
- Gu H., Ryan, Ch. (2010). **Hongcun, China—Residents' Perceptions of the Impacts of Tourism on a Rural Community: A Mixed Methods Approach**, Journal of China Tourism Research, 6:3, pp. 216-243.
- Hall C.M., Lew, A. (2009). **Understanding and managing tourism impacts: an integrated approach**, Routledge.
- Hall, C.M., Page, S. (2006). **The Geography Of Tourism and Recreation: Environment, Place And Space**, Routledge, Third Edition.
- Hall, D. R., Mitchell, M., Roberts, L. (2003). **Tourism and Countryside: Dynamic Relationships**, In: Derek R. Hall, Lesley Roberts, and Morag Mitchell(Editors). 2003. New directions in rural tourism, Ashgate Publishing.
- Kim, K., Uysal, M, M., Sirgy, J. (2012). **How does tourism in a community impact the quality of life of community residents?**, Tourism Management (2012), pp. 1-14.
- Kneafsey, M. (1998). **Tourism and Place Identity: A case-study in rural Ireland**, Irish Geography, 31:2, pp. 111-123.
- Mason, P. (2003). **Tourism Impacts, Planning and Management**. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Müller D. K. (2006). **Unplanned Development of Literary Tourism in Two Municipalities in Rural Sweden**. Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism. 6:3, pp. 214-228.
- Nunkoo, R., Ramkissoon, H., and Gursoy, D. (2012). **Public trust in tourism institutions**. Annals of Tourism Research, 39(3), pp. 1538–1564.
- Page, S.J., Connell, J.(2009). **Tourism: A Modern Synthesis**. London: Thomson.
- Park, M., Stokowski, P. A. (2009). **Social disruption theory and crime in rural communities: Comparisons across three levels of tourism**, Tourism Management 30, pp. 905–915.
- Paul, B., Paul, C. (1999). **HOST PERCEPTIONS OF SOCIOCULTURAL IMPACTS**, Annals of Tourism Research, Vol. 26, No. 3, pp. 493-515.
- Perdue, R., Long, P., Allen, L. (1987). **Rural resident tourism perceptions and attitudes**. Annals of Tourism Research, 14 (3), pp. 420-429.
- Royo-Vela, M. (2009). **Rural-cultural excursion conceptualization: A local tourism marketing management model based on tourist destination image measurement**. Tourism Management 30 (2009), pp. 419–428.
- Saxena G., Clark, G., Oliver, T., Ilbery, B. (2007). **Conceptualizing Integrated Rural Tourism**, Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment, 9:4, pp. 347-370.
- Sharpley R. (2014). **Host perceptions of tourism: A review of the research**, Tourism Management 42 (2014), pp. 37-49.
- Woods, M. (2011). **Rural (Key ideas in geography)**. Oxon/New York: Routledge.
- Yang, J., Ryan, Ch., Zhang L. (2013). **Social conflict in communities impacted by tourism**, Tourism Management 35 (2013), pp. 82-93.
- Zhou, L. (2014). **Online rural destination images: Tourism and rurality**, Journal of Destination Marketing & Management, Available online 22 April 2014.